

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

І.І. КИЧКО,
к.е.н., доцент, Чернігівський державний технологічний університет

Інституціональне забезпечення індивідуально-ринкового регулювання особистих потреб

У статті розглянуті теоретичні засади індивідуально-ринкового регулювання, фактори та інструменти впливу на особисті потреби. Обґрунтоване поняття інституціонального забезпечення індивідуально-ринкового регулювання особистих потреб.

Ключові слова: індивідуально-ринкове регулювання, особисті потреби, інституціональне середовище.

В статье рассмотрены теоретические основы индивидуально-рыночного регулирования и инструменты влияния на личные потребности. Обосновано понятие институционального обеспечения индивидуально-рыночного регулирования личных потребностей.

Ключевые слова: индивидуально-рыночное регулирование, личные потребности, институциональная среда.

The theoretical principles of individual and market regulation, the factors and the instruments of influencing the personal needs are considered in the article. The notion «institutional provision personal needs of individual and market regulation» is grounded.

Постановка проблеми. Україна вступила в новий період, принципово відмінний від періоду переходу до ринку. В позитивний бік змінилися макроекономічні умови, які створюють нові економічні передумови для сталого розвитку країни. У зв'язку з цим виникає необхідність уточнення функцій та завдань держави в економічній політиці, вибору більш дієвих механізмів регулювання економічних процесів, які б

дозволили забезпечити довгострокове економічне зростання.

Вихідні теоретико-методологічні постулати інституціонального забезпечення регулювання особистих потреб базуються на принципах сталості. Реалізація переходу на засади сталого розвитку можлива за умов удосконалення чинного механізму функціонування економічної системи, уточнення соціально-екологічних орієнтирів, використання на паритетних засадах різних форм власності та різних форм координації економічних процесів.

Нова економічна, політична, екологічна ситуація, яка склалася в Україні, вимагає перегляду регулятивних функцій держави у напрямі делегування їх частини на місцевий рівень, суб'єктам господарювання, удосконалення інститутів та впровадження нових інструментів регулювання. Проблемами доцільності інтеграції індивідуально-ринкового, державного регулювання займаються Д.В. Бабич, С.В. Дідур, С.Т. Капанова, Н.М. Колісніченко, В.М. Лич, О.Ю. Чубукова.

Запорукою забезпечення сталого розвитку країни є безперебійне функціонування всіх її інститутів. У науковому співтоваристві досягнута певна згода з приводу того, що однією з причин економічних негараздів в Україні є недооцінка інституційного фактору.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблеми інституціоналізації різних економічних аспектів життєдіяльності суспільства в Україні вивчають С.І. Архієреєв, І.О. Бочан, В.В. Демет'єв, І.В. Лазня, І.В. Липов, Г.В. Наза-

рова, О.О. Прутська, В.О. Рибалкін, І.М. Сараєва, А.А. Ткач, О.М. Чаусовський, В.Д. Якубенко. Незважаючи на значний інтерес дослідників до питань інституціональної економіки, такий аспект інституціоналізації, як інституціональне забезпечення індивідуально-ринкового регулювання особистих потреб, залишається поза увагою науковців. Зокрема, у період інтенсифікації екологічних загроз залишаються маловивченими інституціональні особливості формування та задоволення особистих потреб, доцільності та перспектив зростання екологічних потреб, проблеми та перспективи регулювання цього процесу.

У зв'язку з цим **метою статті** є дослідження індивідуально-ринкового регулювання особистих потреб, впливу на них інституціонального середовища.

Виклад основного матеріалу. Нині в Україні діють такі пов'язані між собою форми координації економічних процесів: централізоване державне, індивідуально-ринкове та ринкове регулювання. Певний регулюючий вплив здійснюють суспільні некомерційні організації [1, с. 24]. Враховуючи те, що Україна має один із найвищих в Європі показників антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище, зростає значення екологічної складової результату всіх форм регулювання.

Необхідність поєднання різних видів регулювання зумовлюється такими причинами:

1) потребою в організації та стабільному функціонуванні грошової одиниці у країні [1, с. 176];

2) існуванням таких потреб, які неможливо задовольнити через ринкові механізми (національна оборона, державне управління, загальнонаціональна система збору, обробки та розповсюдження економічної інформації тощо);

3) необхідністю усунення зовнішніх ефектів, які не виражаються у грошовій формі (забруднення навколишнього середовища, наслідки будівництва гідроелектростанцій тощо);

4) потребою підтримання функціонування ринкового механізму при виробництві певних товарів та послуг, які не можуть бути ефективними;

5) необхідністю забезпечення ефективної взаємодії економічних та екологічних процесів у силу того, що індивідуально-ринкові механізми не створюють умов для зацікавленості фірм в охороні навколишнього середовища, раціональному використанні природних ресурсів.

Підприємства малого та середнього бізнесу, корпорації, організації ринкової інфраструктури самостійно вирішують питання виду діяльності, асортименту продукції, обсягу фінансування, доцільності інвестування тощо. Результативність їхньої діяльності значною мірою залежить від індивідуально-ринкового регулювання, яке доцільно розглядати як упорядкування, узгодження економічних процесів, яке здійснюється суб'єктами господарювання під впливом ринкових чинників. Індивідуально-ринкове регулювання буває зовнішнім та внутрішнім.

Внутрішнє індивідуально-ринкове регулювання фірм здійснюється з використанням методів менеджменту, мар-

кетингу, планування, прогнозування. Однією з форм організації підприємств є корпорації, що існують, як відомо, у вигляді акціонерних товариств, концернів, холдингів. Корпоративний сектор економіки координує велику кількість фірм, з якими співпрацює. Планова діяльність таких об'єднань змушує певною мірою стихійність ринку. Формування оптимальної структури корпоративного сектору економіки, його подальший розвиток є одним із напрямів удосконалення інституціонального забезпечення індивідуально-ринкового забезпечення особистих потреб.

Зовнішнє індивідуально-ринкове регулювання здійснюється у вигляді стабілізації положення на ринку, зниження існуючих ризиків, встановлення довгострокових господарських зв'язків у формі вертикальної і горизонтальної кооперації виробництва.

На важливості індивідуально-ринкового регулювання неодноразово наголошували науковці. Так, С.Т. Капанова акцентує увагу на тому, що під впливом властивих ринку законів стихійно встановлюється макроекономічна рівновага між попитом та пропозицією, збалансовуються ціни, розвивається конкуренція, оптимізують розміри фірм тощо. Це все відбувається при мінімальних державних витратах. Завдання держави в тому, щоб коректувати ринкову систему. Державний вплив не повинен обмежувати свободу конкуренції, взаємодію попиту та пропозиції.

Результатом індивідуально-ринкового регулювання суб'єктів господарювання є досягнення основної мети – отримання прибутку, забезпечення частини особистих потреб своїх працівників. Разом із тим у результаті поєднання індивідуально-ринкового, ринкового та державного регулювання відбувається задоволення потреб колективу, суспільства.

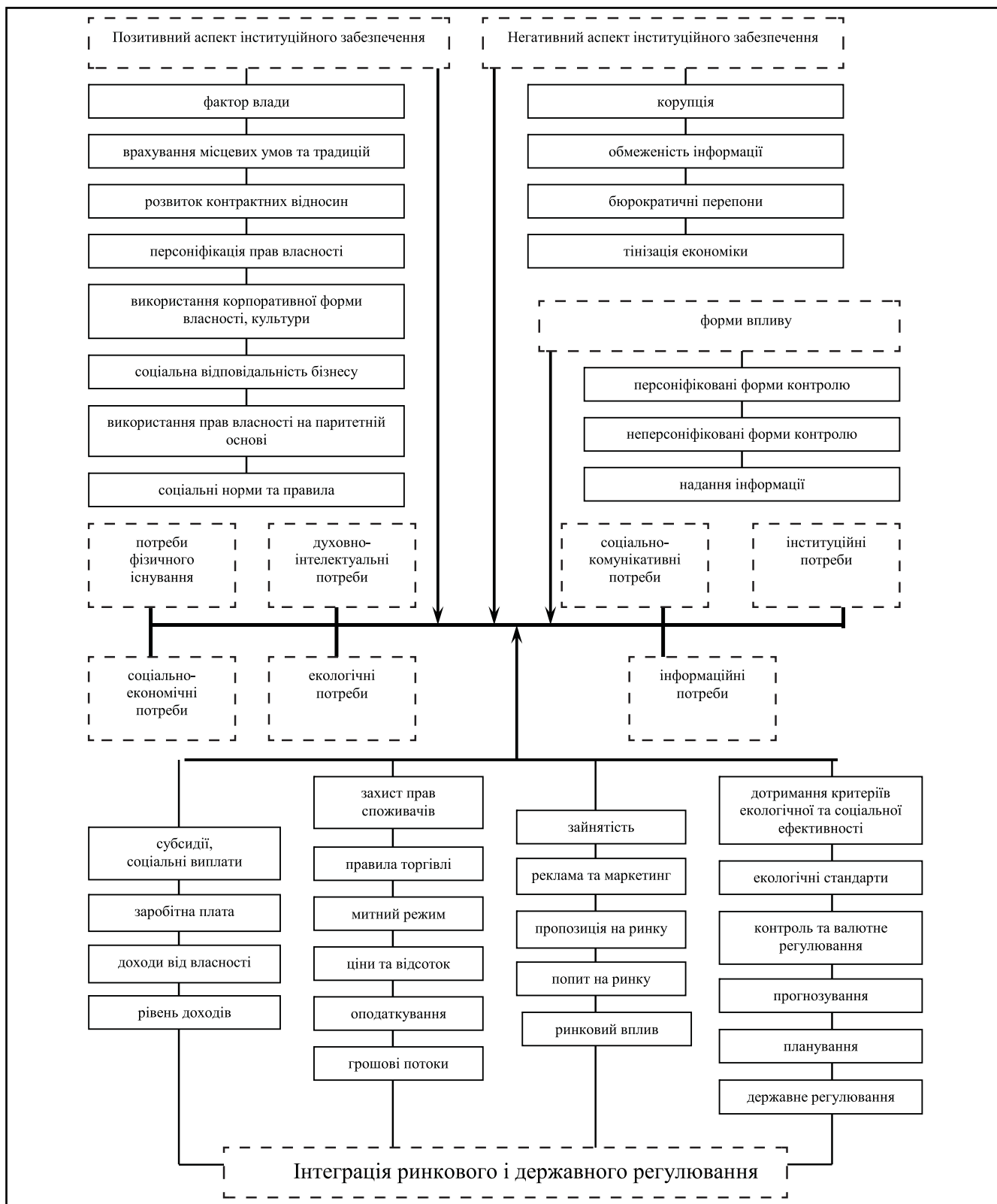
Зростання обсягів і збільшення темпів зростання суспільного виробництва призводить до збільшення антропогенного навантаження на навколишнє середовище, до перевитрат природних ресурсів. У результаті екологічні потреби вступають у суперечність з потребами фізичного існування. Потреби особистості залежно від їхньої структури та нагальності можуть давати імпульс розвитку промисловості, сільському господарству, хімічній промисловості, галузям соціальної сфери тощо (збільшувати або зменшувати навантаження на екосистему). Суб'єкти ринкової економіки виступають носіями декількох інститутів і безпосередньо функціонують у певному інституціональному середовищі, під яким розуміють упорядковану сукупність правил гри, в якій формується певний набір обмежень і можливостей [2, с. 72]. Інституціональне забезпечення індивідуально-ринкового регулювання особистих потреб доцільно розуміти як процес позитивного та негативного впливу формальних (правових норм) та неформальних (стереотипів поведінки, традицій) інститутів на особисті потреби для зменшення потреб фізичного існування та збільшення інформаційних, екологічних, духовно-інтелектуальних.

Інститути, які структурують ринковий обмін, є доповненням гарантій, наданих контрактами. При посиленні фор-

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

мальних правил та ускладненні параметрів обміну витрати на розвиток інститутів на рівні суспільства зростають. На думку Д. Норта, основою ефективності ринків є здатність інститутів підтримувати угоди в часі та просторі, забезпечувати їхнє виконання. Для цього необхідна неупереджена пра-

вова система, суди для підтримання формальних правил, коректні соціальні санкції для підтримання норм поведінки [3]. Необхідно зміцнювати і розвивати прогресивно-неформальні інститути (традиції) – колективізм, довіру до держави, відкритість до суспільних інновацій, з іншого боку, необхідно

Інституційне забезпечення регулювання особистих потреб

Джерело: розроблено автором.

переборювати спадщину прогресивно-неформальних інститутів – слабку правову дисципліну, утриманство, соціальну апатію, безініціативність [4, с. 10].

Інституціональне забезпечення індивідуально-ринкового і державного регулювання особистих потреб може мати як позитивний, так негативний вплив. Позитивним є підвищення ініціативності, згуртованості, соціального партнерства суб'єктів бізнесу, конкретної особистості, громад, соціальних норм та правил, прав власності, релігійної етики, менталітету, врахування місцевих умов та традицій, розширення спектру використання контрактних відносин. Реаліями союдогення є і негативний вплив інститутів у частині наявності серед інших форм власності нормативно-(кланово)корпоративної, зловживань при проведенні приватизації, адміністративних бар'єрів, стягнення податків неліквідною продукцією, корупції, тінізації економіки тощо (див. рис.). Для покращення інституціонального забезпечення індивідуально-ринкового регулювання особистих потреб пропонується сприяти переходу від персоніфікованих форм контролю (родинні зв'язки, ідеологічні переконання) до неперсоніфікованих, таких як санкції, контроль третіми особами, зміни неформальних інститутів у процесі навчання, освіти.

О.О. Прутська правильно відмічає, що позитивні інституціональні зміни можливі лише тоді, коли в суспільстві буде накопичена критична маса економічних агентів (представників великого капіталу, не зрощених з державою, представників малого і середнього бізнесу, банкірів, менеджерів), які будуть зацікавлені у позитивних інституціональних змінах [5].

Теоретичне узагальнення поглядів учених дозволило дійти висновку, що встановлення і розвиток ринкових відносин, доцільність усунення негативного інституціонального впливу зумовлює доцільність різноманіття форм власності, свободи підприємницької діяльності тощо. Різноманіття форм власності не виключає необхідності підвищення макроекономічної ефективності використання державної власності, зокрема бюджетування, орієнтованого на результат.

Як бачимо, ринок саморегулюється під впливом трьох елементів: вільної конкуренції, грошей, взаємодії попиту та пропозиції. Грошова форма забезпечує стихійну координацію дій суб'єктів господарювання. Ціна, норма прибутку, рівень орендної та заробітної плати містять у собі інформацію, необхідну для прийняття рішень. Витрати виробництва, динаміка цін на складові собівартості продукції визначають загальний обсяг товарів на ринку, попит і пропозицію на ньому. Особисті потреби набувають форми платіжного попиту, який виступає грошовою формою їх прояву. Тобто попит – це потреби, задоволення яких у змозі оплатити споживач. У процесі індивідуально-ринкового регулювання узгоджуються інтереси ринкових контрагентів. При цьому за першооснову беруться потреби, які виражені через попит.

Платіжний попит і потреби тісно пов'язані між собою, але не тотожні. Платіжний попит – це лише частина абсолютних потреб, представлена у грошовій формі. Особисті потреби

опосередковуються грішми, ними ж і обмежуються. Платіжний попит – це ринкова форма прояву потреб, тобто модифікація потреб в їх русі від виробництва до споживання на стадії обміну [6, с. 67]. В цілому платіжний попит може бути охарактеризований як грошова, ринкова форма прояву потреб. Платіжний попит може відставати або перевищувати потреби. Чим більша кількість покупців, тим більший попит. Розрізняють такі стадії формування платіжного попиту: по-перше, платіжний попит – це заявлена на ринку потреба у товарі; по-друге, реалізований попит – грошова сума, фактично витрачена на купівлю товарів і оплату послуг.

Зростання грошових доходів при незмінних цінах на товари означає зростання платіжного попиту. Доходи можуть по-різному впливати на попит. Залежно від того, до якої групи якості відноситься товар, зв'язок може бути прямий та зворотний. При зростанні реальних доходів покупців обсяг продажу товарів високої якості буде зростати. Попит на товари низької якості зменшиться. Неоднозначність впливу доходів на попит полягає в тому, що збільшення доходів може бути в одній групі покупців, а зменшення в інших. Тому аналізувати необхідно не тільки динаміку загального доходу в цілому, а й окремо по групах населення.

У русі платіжного попиту проявляються закономірності, присутні йому як категорії ринку. Залежно від співвідношення з пропозицією товарів, послуг, цін, доходів населення він може бути як задоволений, так і незадоволений. Незадоволений попит може трансформуватися у вимушений попит на інші товари або у заощадження.

На попит, а відповідно й на потреби, впливають численні фактори: зміна потреб, мода, реклама, традиції, звички, релігійні переконання, розвиток форм власності, трансакційні витрати тощо. Коли товар входить у моду, то зростанню цін буде відповідати збільшення обсягів покупок. Зміна моди буде супроводжуватися такими тенденціями: при збереженні обсягів купівлі ціни знизяться, а при збереженні цін знизиться обсяг покупок.

Виробник обов'язково має відслідковувати тенденції попиту, налаштовуючи виробничі потужності на новий товар у момент проходження піку продажу. Така політика може продовжити час функціонування фірми на ринку. У протилежному випадку можлива реорганізація фірми шляхом злиття, приєднання або банкрутства. Процес виникнення потреби тісно пов'язаний з інтелектуальною діяльністю, а саме з розвитком пізнавальних здібностей у людини та з освітою.

З метою стимулювання певної потреби формують шляхом навчання певну асоціацію. Потреба з часом зникає, якщо асоціацію час від часу не підтверджувати. Таку інформацію про певний товар, який виробник хоче реалізувати, потрібно постійно поновлювати. Важливим постулатом є те, що потреби, сформовані шляхом асоціації з іншими об'єктами потреб, безмежні [7, с. 14]. Це означає, що задовольнити всі потреби неможливо, тому що будуть виникати нові.

Нові товари, які з'являються на ринку, створюють і задовольняють не абсолютно нову потребу, а формують і задо-

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

вольняють певну комбінацію потреб у цільовій аудиторії. З цієї метою для просування нових товарів виробники розповсюджують інформацію серед цільової аудиторії (презентації, акції, семінари, лекції тощо).

Особисті потреби – це взаємопов'язана система потреб, відповідно, і блага, які їх задовольняють, знаходяться у певній залежності один від одного. Одну і ту ж потребу можуть задовольняти декілька благ (товари субститути). Для товарів характерна ще така властивість, як взаємне доповнення (комплементарні товари), тобто ефективне споживання одного товару можливе лише у поєднанні з іншим. Зміна цін на комплементарні блага має зворотний вплив на попит (при зростанні цін на паливо попит на машини зменшиться).

Особисті потреби виконують регулюючу функцію на основі двох цілей – виживання організму і стремління до комфорту. Обмеженням при цьому є обмеженість фінансових ресурсів; обмеженість часових ресурсів [7, с. 14].

Якщо розглядати задоволення потреби як акт купівлі однією особою, то, придбавши товар, потреба задовольняється. Виробник (посередник) отримує дохід. На рівні суспільства ж межі споживання не існує. Це пов'язано з тим, що існує безмежна кількість комбінацій потреб, задоволення потреб носить циклічний характер, метою виробників товарів є максимізація прибутків.

Напрямом індивідуально-ринкового регулювання є стимулювання виробництва нових товарів, важливими чинниками появи та впровадження яких є інноваційна та маркетингова діяльність.

Коли товар вироблений і поступив у продаж, плановий обсяг реалізації не буде співпадати з фактичним. Це пов'язано з тим, що не всі потенційні покупці купуватимуть товар саме в цей час і у цього виробника. А частина покупців зможе задовольнити свою потребу вже з появою нової модифікації товару. «Різниця між потенційним числом споживачів і тими, які реально купили, буде складати ту потребу, яка перейде на нову модифікацію товару» [7, с. 39]. На різних етапах життєвого циклу товару в процесі індивідуально-ринкового регулювання можуть використовуватися різні методи та способи стимулювання збуту продукції (етапи життєвого циклу товару співпадають з етапами життєвого циклу потреб споживачів).

Ще одним інструментом індивідуально-ринкового регулювання потреб є ціна. У момент потенційного піку продажу виробник виробить такий обсяг товару, який не буде реалізований. Частина запасів буде продаватися вже за ціною розпродажу. Тому переобладнувати виробничі потужності на нове виробництво необхідно ще до того, як настав пік продажу. З точки зору виробника потреба суспільства в певному товарі буде задоволена в момент максимального наближення до піку обсягу продажу. Потреба в цьому товарі буде задоволена в момент наближення кривої продажу до нульової позначки.

Якість продукту. Одним із найголовніших питань у момент впровадження у виробництво бізнес-ідеї є питання цінності

для споживача. Цінність для споживача визначається з врахуванням фактору особистого становлення до відповідного показника якості продукту. На вибір впливає також бренд, рівень амбіцій споживача. Якщо потреби споживача врахувати до моменту впровадження продукту в процес виробництва, це скоротить витрати на пошук споживачів товару, адже він буде вироблятися практично за індивідуальним замовленням. У цьому контексті О.Г. Волков пропонує методику визначення особистих потреб [8]. Її суть полягає в тому, що за допомогою інтернет-дослідження можна з'ясувати, що саме необхідно споживачу, що є зайвого у товарі. Використання результатів такого дослідження дасть змогу не тільки оптимізувати обсяг виробництва, а й зменшити нерезалізовані залишки продукції. В глобальному масштабі це буде частково сприяти вирішенню екологічної проблеми за рахунок скорочення перевитрат всіх видів природних ресурсів.

Одним із перспективних ринкових чинників задоволення особистих потреб є подальше розширення внутрішніх та зовнішніх заходів соціальної відповідальності бізнесу. Якщо внутрішній вимір соціальної відповідальності бізнесу практично закритий для громадськості і дозволяє налагодити позитивні контакти з працівниками компанії, то зовнішня соціальна відповідальність фірми безпосередньо впливає на її відносини із суспільством та його членами. Внутрішнім виміром соціальної відповідальності бізнесу є менеджмент персоналу, охорона праці, внутрішні екологічні програми, політика адаптації підприємства до структурних змін.

Наслідками соціальної відповідальності бізнесу має бути соціальний захист працівників, їхнє навчання та умови для професійного розвитку, встановлення реального робочого дня, що не перевищує законодавчі норми, участь працівників у капіталі та прибутках компанії, а також у прийнятті на роботу молодих спеціалістів, жінок, інвалідів, виключення дискримінації щодо них.

Задоволення особистих потреб в охороні праці проявляється у виконанні правил безпеки та гігієни праці, проведенні семінарів та курсів з охорони праці, використанні безпечних матеріалів, з якими працює персонал.

Компанії у процесі індивідуально-ринкового регулювання розробляють та впроваджують соціальні проекти внутрішнього спрямування, які виконуються у співпраці з іншими установами. У таких випадках підприємство долучається до соціальних програм органів центральної чи місцевої влади, налагоджує партнерські відносини з громадськими організаціями тощо [9]. Зовнішній вимір соціальної відповідальності бізнесу в контексті задоволення особистих потреб реалізується через соціально спрямовану товарну політику, прозорість та доступність інформації про діяльність фірми, охорону навколишнього середовища тощо.

В умовах поширення екологічних загроз набуває особливості актуальності реалізація внутрішніх екологічних програм у частині впровадження екологічних технологій виробництва та екологічних інновацій, модернізації устаткування, особливо

ощадному використанні наявних ресурсів, екологічності та безпечності офісного та робочого обладнання, захисті персоналу від шкідливого екологічного впливу виробництва, встановленні для працівників балонів з очищеною питною водою.

Підприємство, адаптуючись до структурних змін, вживає заходів щодо утримання ринкових переваг перед конкурентами. Певною мірою це стосується і соціальних аспектів його діяльності, а саме: інформування працівників про реструктуризацію підприємства, врахування їх думок та пропозицій, уникнення масштабних звільнень шляхом перекваліфікації працівників, модернізації виробничого процесу тощо.

Висновки

На основі проведеного у роботі аналізу форм та методів індивідуально-ринкового регулювання зроблено уточнення поняття індивідуально-ринкового регулювання, яке доцільно розглядати як упорядкування, узгодження економічних процесів, яке здійснюється суб'єктами господарювання під впливом ринкових чинників.

Метою індивідуально-ринкового регулювання діяльності суб'єктів господарювання є отримання прибутку. При досягненні мети задовольняються потреби колективу, частина особистих потреб працюючих. Доведена необхідність інтеграції індивідуально-ринкового, ринкового та державного регулювання, в результаті чого стає можливим задоволення потреб суспільства, колективу, особистості. Головною методологічною основою механізмів інтеграції при цьому є визнання провідної ролі державного регулювання.

Сформульовані основні напрями підвищення дієвості регулювання особистих потреб, а саме: забезпечення стабільності законодавства; створення в державі сприятливого інвестиційного клімату; мотивація на рівні суспільної свідомості росту екологічних, інформаційних, духовно-інтелектуальних цінностей, зменшення негативного впливу інститутів. Факторами впливу на особисті потреби, їхнє регулювання є платіжний попит, доходи, мода, реклама, релігійні переконання, форми власності. Інструментами впливу є ціна, якість продукції.

Доведена правомірність введення у науковий оборот поняття «інституціональне забезпечення регулювання особистих потреб», яке доцільно розуміти як процес позитивного та нега-

тивного впливу формальних (правових норм) та неформальних (стереотипів поведінки, традицій) інститутів на особисті потреби для зменшення потреб фізичного існування та збільшення інформаційних, екологічних, духовно-інтелектуальних.

Список використаних джерел

1. Капанова С.Т. Интеграция рыночного и государственного регулирования экономики: методология, теория, практика: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.01 – Экон. теория / Капанова С.Т. – Саратов, 2004. – 360 с.
2. Горожанкина М.Е. Экономический институт в контексте теории социального капитала [Электрон. ресурс] / М.Е. Горожанкина // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. Вып. 70. – Режим доступа: <http://libraru.donntu.edu.ua/fem/vip70/70>
3. Норт Д. Вклад неoinституционализма в понимание проблем переходной экономики [Электрон. ресурс] / Д Норт. Режим доступа: <http://www.finansu.ru/rubl/nort>
4. Дефорж С.Ю. Институційні основи становлення соціально-ринкового господарства: автореф. дис...канд. экон. наук. – 08.01.01. – економічна теорія / Дефорж С.Ю. – Харків. – 2006. – 20 с.
5. Прутська О.О. Особливості економічної поведінки в перехідній економіці України (інституціональний підхід): автореферат дис. д-ра экон. наук: 08.01.01 / О.О. Прутська; Київський національний економічний університет. – К., 2004. – 26 с.
6. Леонова О.Г. Удовлетворение личных потребностей населения в условиях перехода к рыночной экономике: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.01 – Политэкономия / Леонова О.Г. – Москва. – 1993. – 180 с.
7. Максимова Ю.М. Эволюционный подход к проблеме насыщения потребностей в условиях рыночной экономики // Максимова Ю.М.: 08.00.05 «Экономика и управление народных хозяйств». – Москва. – 2006. – 127 с.
8. Волков О.Г. Новый подход в интернет-исследованиях потребителями качества продукта О.Г. Волков // Развитие науки и образования. Проблемы преподавания в высшей школе.: материалы Международной научно-практической конференции / У 2 т. – М.: Из-во МГОУ, 2011. – С. 275–279.
9. Кичко І.І. Потреби особистості та колективу при реалізації концепції соціальної відповідальності бізнесу / Кичко І.І., Царик І.М. // Вісник державного технологічного університету. – 2009. – №38. – С. 246–255.